

פרק רביעי; דף כו

לח. א. בכור בהמה טהורה, מתי הוא ניתן לכהן?
ב. האם מותר ליתן מתנות כהנים, לויים או עניים, לאלו המסייעים בבית הגרנות? מה נכלל בדין 'כהן המסייע'?

א. ישראל שנולד לו בכור בהמה טהורה, חייב ליטפל בו שלשים יום מלידתו (כולל יום שלשים. תוס' ועוד) – בבהמה דקה. רבי יוסי אומר: שלשה חדשים, מפני שטיפולה מרובה ושניה דקות (וצריכה לינוק מאמה, לכן אין להפרידה מאמה כל שלשה חדשים). ובגסה חמשים יום. ורק לאחר מכן נתנו לכהן (מלאותך ודמעך לא תאחר, בכור בניך תתן לי, כן תעשה לשרך לצאנך – שורך דומיא דמלאתך, היינו בכורים הניתנים לחמשים יום; וצאנך דומיא דבנך שנפדה לאחר שלשים יום. ואין לומר להפך – שלכך הוסיף הכתוב 'עשיה' בשור. ע' פיה"מ לרמב"ם ורע"ב שהביאו דרשת רב כהנא הנזכרת. וע' ר"ג ומהריט"א).

בדקה, נתנו לאחר עבור יום שלשים (תוס' ועוד). ובגסה, יש אומרים ביום החמשים יכול ליתן לכהן, דומיא דביכורים. ויש חולקים (ע' בתוס' ובמפרשים; מג"ח יח, ג; שבט הלוי ח"ה קנ"ג הקדשים ח). אפילו רצה הכהן לקבלו קודם לזמן הזה ולטפל בו – אסור ליתן לו, מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות. אבל אם הכהן רוצה בו תוך הזמן על מנת לאכלו מיד [בבעל מום], או להקריבו מיד [בתמים בזמן הבית] – מותר, שהרי אינו מטפל בו במקום הבעלים.

א. יש אומרים שאם הבעלים מקבלים על עצמם את הטיפול, יכולים ליתן לכהן מיד, ואף מצוה יש בדבר (ע' חו"ב ועוד).

ב. אין כהן מצוי, חייב ישראל לטפל בו עד שיודמן לו כהן (תוס' ורא"ש בפרק בתרא; טש"ע).

ב. הכהנים והלויים והעניים (הרמב"ם השמיט 'עניים') המסייעים בבית הגרנות – אין נותנים להם מתנותיהם. והנותנים להם חיללו (ושחתם ברית לוי). ועוון קרוב למיתה הוא (עתוס'). ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו). ובקשו חכמים לקונסן להפריש עליהם תרומה, כאילו לא עשו כלום, ומפני מה לא קנסום, שמא יבוא להפריש מן הפטור על החיוב.

לאו דוקא סיוע בבית הגרנות אלא הוא הדין לכל סיוע, כגון שנותנים מעות לישראל כדי שיתן להם מתנות (יד"ד סא, כח).

בכלל איסור סיוע, כשהכהן מקבל את הבכור קודם הזמן וטורה טיפולו עליו, כנזכר לעיל. אסור לכהן ליתן טובת הנאה לאדם על מנת שיתן הלה המתנות לכהן קרובו, שנראה ככהן המסייע. וכן אסור ליתן לכהן תרומה ב'מתנה ע"מ להחזיר', שבשכר זה יתן לו שאר תרומותיו וכאילו הכהן קונה תרומה בשכרו (עפ"י קדושין ו: וברש"י).

דף כז

לט. א. האם רשאי אדם לומר לחברו, הא לך סלע זה ותן מתנותיך לקרובי כהן?
ב. מהן הקולות המבוארות בסוגיתנו המיוחדות לתרומת חוצה לארץ וחלתה?

א. מותר לישראל (ולא לכהן, כנ"ל) ליתן דבר מה לישראל אחר, כדי שיתן הלה תרומה לכהן קרובו. ומבואר בגמרא שלא התירו לעשות כן אלא בתרומה [ומעשר], אבל שאר מתנות שאין קדושה בגופן, יש חשש שהכהן המקבל ינהג במתנות כחולין גמורים ולא יאכלם בגדולה ובחשיבות כדין, כי יסבור שמתנות אלו נתחללו באותה מתנה שנתן עבורן ישראל קרובו. כן דייקו מדברי הברייתא.

א. כן פסק הרא"ש ועוד ראשונים. וכן כתב הרמ"א (יו"ד סא, כה). ויש נוסחאות (ע' שטמ"ק) שר' שמעון בן אלעזר חולק וסובר שאין לחלק בין תרומה למתנות. הרמב"ם פסק (תרומות יב, כ) שאין חילוק בין תרומה לשאר מתנות אלא הכל מותר. ואילו הטור (יו"ד שלא) השיג על כך. ב. תשלום זה אינו אלא בעד פעולת הנתינה, וכמו דמי שכירות על מלאכה, אבל ליתן דמי התורה אסור, שהרי מתנות כהונה 'מתנה' כתוב בהם ואסורים להינתן דרך מקח וממכר (עפ"י אבני נזר תנו, יד. לכאורה נראה לפי"ז שאסור ליתן דמי תרומה מלאים שאז נראה הדבר כמקח וממכר).

ב. אמר רבה: תרומת חוצה לארץ, אין נוהג בה איסור 'כהן המסייע בבית הגרנות'. וכן מסופר על רב חמא שהיה נותנה לשמשו (בשכרו).

אמר שמואל: תרומת חו"ל בטלה ברוב, ואין צריך מאה כמותה כדי לבטלה, כשאר תרומה. רבה היה נוהג לבטלה לכתחילה אחד בשתים, לאכלה בימי טומאתו.

א. יש אומרים שלאחר שהיה מבטל התרומה ברוב, היה מוסיף עוד תרומה, והיא מקולי תרומת חו"ל שאין אומרים בה 'חזור וניעור' (ערמב"ם; שטמ"ק). ב. לפרש"י והרמב"ם והרמב"ן (בהלכות בכורות ובמלחמות ה' פסחים פ"ד) מועיל ביטול ברוב גם לאכלה זר. והתוס' והר"ש (חלה ד, ח) ובעל התרומה (פא) חולקים ואוסרים לזרים (כן כתבו עפ"י סוגית תלמודנו במנחות סו. והר"ש נקט שבירושלמי משמע כשיטת רש"י. אבל התוס' מעמידים דברי הירושלמי בחלה הנוספת המופרשת כדי שלא תשתכח תורת חלה. ויש מחמירים אף בחלה זו). וכ"כ הטור והרמ"א (יו"ד שכג, א).

ג. הרמב"ן (ב'מלחמות ה' פסחים מו) מצדד (בד' הרי"ף) שדוקא להוסיף כשנתערב כבר מותר, אבל לערב לכתחילה אסור. ולזה נטה הרשב"א בתשובה (שלו. ועע"ש תפה. ואולם בתורת הבית (הארוך ד, ג. הובא ביתה יוסף צט, ו) משמע שנקט בפשיטת להתיר אף לערב לכתחילה. וע' באריכות בדרישה שם). ואין כן משמעות שאר הפוסקים (ערמב"ן שם; טור יו"ד צט, ו).

ד. נתערבה בשאינו מינה – צריך ששים לבטלה, שאין הטעם בטל (עפ"י רמב"ן). ה. יש סוברים שתרומת חו"ל שנתערבה בחולין שוה בשוה – אינה אוסרת (רמב"ם בכורים ה, יב – עפ"י דעת ר' זעירא בירושלמי חלה ד, ד; סמ"ג עשה קמא; שו"ע שכג, א). ואילו הרמב"ן (בהלכות חלה) והרשב"א (בפסקי חלה ד) חולק.

יש אומרים שאם נוקטים להתר בתערובת אחד באחד, כמו כן מסתבר שלא החמירו בה ב'דבר שבמנין', שאפילו היתה התרומה דבר חשוב – בטלה (עתוס' מנחות סו. ד"ה ותרומתו).

ואמר שמואל: תרומת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש.

משמע מדברי רש"י שאין צריך לשייר בסוף כלום עמה, אלא משייר רק כדי תרומה, ומפרישה באחרונה [ולפי"ז משמע שאין צריך להפריש תרומת חו"ל מן המוקף. עתוס']. והתוס' צדדו לפרש לשייר קצת חולין. ולפי זה אין ראייה מכאן אם ניטלת שלא מן המוקף (ע"ע תוס' ר"ן ורא"ש ביצה ט).

ואמר שמואל: תרומת חו"ל מותרת לכהן טמא באכילה, מלבד למי שטומאה יוצאת מגופו. ישנם דעות אמוראים שטמא מת (כן מסר רב עמרם מרב, וכן נקט רמב"ח) או טמא שרץ כן אמר מר זוטרא בשם רב ששת) טעון טבילה לפני אכילתו, והסיקו שאין הלכה כן.

עפ"י תוס' ורמב"ם (תרומות ז, ח). ומרש"י משמע לכאורה שהסיקו לאסרה אף לטמא מת ושרץ. ואפשר שמפרש כרבנו גרשום ומדובר בתרומה של אור, האסורה לכל טמא. יש סוברים שלדעת רבי יוסי (בחלה ד) חלת חו"ל מותרת אף למי שטומאה יוצאת עליו מגופו (עפ"י ר"ש). ויש אומרים שרבי יוסי לא התיר אלא בבעל קרי (עפ"י תוס' ועוד). וי"א שלא דיבר רבי יוסי אלא בטומאה שאינה יוצאת מהגוף, וסובר שאין צריך טבילה. ולחכמים צריך טבילה (ער"ש שם).

וילגע בה הטמא – מותר, אפילו זה שטומאה יוצאת עליו מגופו. מרש"י משמע שלכתחילה יש ליהדר מליגע בה כשאפשר, ולכן הנדה לוקחת החלה בראש המרדה ואינה נוגעת בה בידה [ואעפ"י שטמאתה בהיטט]. והתוס' חולקים. הלכך יש ליתנה לכהן קטן שלא ראה קרי מימיו. ואם אין מצוי כהן יכולה הנדה להפריש חלה ולשרפה בתנור. ושוב תפריש חלה נוספת ליתנה לכהן גדול (ואין בזה השניה דיני חלה, ויכול לאכלה אפילו זב. תוס'. והביאו פירושים שמוגה בהם שאין קורא לה שם חלה), כדי שלא תשתכח תורת חלה. א. אפשר ליתן לקטנה שלא ראתה דם נדה (ראשונים. וכן מבואר ברמב"ם בכורים א, יא) שהחלה ניתנת לכהנות כמו לכהנים).

ב. יש אומרים שאפשר ליתנה לאכילה לגדול שטבל לקריו [ונראה שאין צריך הערב שמש (תוס'; ר"ש חלה ד, ה); רמב"ם תרומות ז, ח; בעה"מ פסחים מז. וכן דעת רוב הפוסקים – לקוטי הלכות]. ויש מצריכים הערב שמש (כן מצד הרמב"ן פ"ד דפסחים וע"ש ר"ן). והראב"ד (תרומות ז, ח) ובדעת הרי"ף) סובר שיש ליתן לכהן קטן דוקא (וע' בשתי הלשונות ברש"י; בהגר"א או"ח תנו סקט"ו. שיטת נוספות בראשונים – ע' חו"א בכורות, עמ' 318 ואילך; חשק שלמה כאן).

ג. באופן שיש כהן קטן, יש אומרים שאין לטמא את החלה לכתחילה אלא צריך להפרישה בטהרה וליתן לו. וכן כשיש אפשרות להפריש בטהרה, אפילו כשאין כהן והולכת לשריפה, עדיף שלא יגע הטמא ויטמאה לכתחילה (עפ"י ראב"ן נד).

ד. החלה שמפריש לשריפה – אין לה שיעור. והחלה שמפריש לכהן – נותן אחד מארבעים ושמונה (עפ"י רמב"ם בכורים ה, ח). והתוס' כתבו שגם זו שמפריש לכהן קטן אין לה שיעור. ויש מי שצדד שגם כשאין כהן קטן ומפריש חלה נוספת לכהן גדול כדי שלא תשתכח תורת חלה – גם היא אין לה שיעור (ער"ש חלה ד, ח). וראה בסמוך.

ה. נראה שלא הצריכו להפריש שתים אלא בחלה המצויה לכל, אבל לא בתרומה (תוס'; ר"ש חלה ד, ח).

א. קולות נוספות בתרומת חו"ל; עולה על השלחן עם הזר, ולא גזרו בה שמא יאכלנה; ניתנת לכל כהן שירצה; אינה טובלת (ע' בחולין קד).

ב. משמע מדברי הפוסקים שנותן לכהן תרומת חו"ל בחנם כדין תרומה בארץ, ואין למכרה בדמים. ואף בזה"ז שאין הכהנים מיוחסים אלא עפ"י חזקה (ע' בזה בשו"ת שבט הלוי ח"ב קפא).

ג. תרומת חו"ל נוהגת בשנער, מצרים, עמון ומואב (עפ"י רמב"ם תרומות א ועוד). ויש סוברים אפילו במקומות המרוחקים יותר [עכ"פ בדגן תירוש ויצהר] (ע' בחולין ז ובתוס').

ולענין חלה חייבים בכל המקומות אפילו לדעה ראשונה (עפ"י תוס' וריטב"א קדושין לו: יראים השלם קמח). וצ"ע בלשון התוס' בסד"ה פסק.

יש אומרים שבמקומות הסמוכים יותר לא"י, לעולם מפרישים שתי חלות, אחת לאור ואחת

לכהן, שגזרו על חלתם שמטמאה כחלת א"י. אבל בבבל ובשאר מקומות מרוחקים אין מפורשים שתים אלא כשאין מצוי כהן קטן (ע' בתוס'; ר"ש חלה ד.ח. וראה באור דבריהם בחזו"א עמ' קנט, חמשה חילוקי דינים).

ד. עכשיו שאין חלה נאכלת בארץ ישראל מפני טומאת מת, יש אומרים להפריש שתים אף בארץ, שלא תשתכח תורת חלה (תוס' סד"ה וכי, דלא כבה"ג. וכ"כ הרא"ש בהלכות חלה ש'מנהג טוב...!). ומובא בטור הל' חלה).

יש אומרים להפך, שעכשיו גם בחו"ל אין צריכים להפריש אלא חלה אחת, ונוהגים לשרפה ולא להאכילה לכהן קטן. וכן המנהג פשוט באשכנז. ואף כי אין לה שיעור מן הדין, נוהגים ליטול כזית (עפ"י רמ"א יו"ד שכב,ה). [ובערב פסח יש נוהגים ליתן לכהן קטן (עש"ך שם; משנ"ב סוסי' תנו. וע"ע חזו"א עמ' 318)]. ויש שכתבו שהמנהג בא"י ליטול כלשהו (עפ"י ספר חרדים; שו"ת מבי"ט ח"ג מז; שו"ת מהרי"ט ח"א פה; של"ה שער האותיות דף עה; ברכי יוסף יו"ד שכב).

ה. חלת חו"ל טהורה כגון שעשאה ממזי פירות, נותנה לכהן קטן [או לגדול שטבל לקריו] (עפ"י סמ"ק; ב"י יו"ד סוסי' שכב; רמ"א שם סוסי' שכט. וע' חזו"א (שביעית ה,יא) שצדד בזה לפי מנהגנו שאין לנו כהן מוחזק, שמא דינה בקבורה). וחלת ארץ ישראל – תיקבר [כמו שכתב הטור לענין תרומה] (חזו"א שם).

דפים כז – כח

מ. א. בתוך כמה זמן מלידת הבכור מצוה לאכלו?
 ב. מהו משך זמן אכילת קרבן הבכור משעה שנשחט?
 ג. בכור בעל-מום – מהי מצוותו?

א. הבכור נאכל בתוך שנה מעת שנולד (שנה בשנה), בין תם בין בעל מום.

א. יש אומרים שחיוב אכילת בעל מום תוך שנתו אינו מן התורה אלא מדרבנן, ועכ"פ בזמן הזה (עפ"י יראים ועוד). ויש חולקים (כ"כ אחרונים בדעת הרמב"ם).

ב. בכור תמים מונים לו שנה מעת הרצאתו, כלומר מהיותו בן שמונה ימים. ואולם לבעל מום מונים שנה מלידתו [י"א דוקא נולד במומו. וי"א אפילו נולד בו מום אחר כך. וי"א שזה רק בזמן הזה שמלכתחילה לא נראה להקרבה], אם ידוע שכלו לו חדשיו כשנולד (עפ"י ר"ה ו-ז; רא"ש תוס' וב"י. וע"ש בש"ך ובברכ"י, וברש"ש כאן).

ג. שנה זו – שנת לבנה היא. היתה השנה מעוברת – מונים לו י"ג חדש (רמב"ם ועוד – כחכמים בערכין לא: ודלא כרבי).

ד. עברה שנה ולא אכלו – אוכלו עתה, ואם היה תם – כשר להקרבה (עפ"י ר"ה ה).

בזמן הזה שאי אפשר להקריבו, על כרחו ישהנו עד שיפול בו מום, ורק אז יאכלנו. נולד בו מום לאחר שנתו או סמוך לקצתה; מצד הדין אין רשאי לקיימו אחר שנתו אפילו שעה אחת, אבל מפני השבת אבדה לבעלים אמרו רשאי לקיימו שלשים יום משנולד המום.

לפרש"י, הבכור נמצא ביד ישראל ואינו מוצא כהן ליתן לו, הלכך מעכבו עד חדש ימים ולא ישחטנו מיד משום הפסד כהן. לאחר שלשים – ישחטנו וימלח הבשר עד שימצא כהן. וכ"ד רבנו גרשום.

והתוס' סוברים שבאופן זה ממתין לעולם עד שימצא כהן. ומה שאמרו ליתן לו שלשים יום – כשהבכור ביד כהן והוא אינו צריך עתה לבשר, נתנו לו חכמים שהות ל' יום לשחטו. לפי לשון אחת אמר רבי אלעזר: בכור שנולד בו מום בתוך שנתו, נותנים לו שלשים יום נוספים לאחר השנה. והשיבו על דבריו מהברייתא.

ב. קרבן הבכור, זמן אכילתו כשאר שלמים; שני ימים וליילה שביניהם (דבי רב תנא: שנה בשנה – יום אחד בשנה זו ויום אחד בשנה זו; רב: ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין – הקישו הכתוב לחזה ושוק של שלמים. ואין להקישו לתודה לענין זה, לפי שנאמר בו יהיה לך – הוסיף לך הכתוב הויה אחרת בבכור).

ג. בכור בעל מום ניתן לכהן (יהיה לך; ובשרם – אחד תם ואחד בע"מ. ויש למדים מריבוי לך יהיה. ע' זבחים ל:). ודינו כפסולי המוקדשין; נאכל כצבי וכאיל ואסור בגיזה ועבודה [ואינו נמכר באטליו ובליטרא, משום בוי"ן], ואין מביאים קרבן אחר תחתיו כשאר קרבנות שנפל בהם מום.

בין שנולד הבכור במומו ובין שנולד תם ונעשה בע"מ – ניתן לכהן (רמב"ם בכורות א, ג). וכן הדין לענין שאר ההלכות כגון איסור גיזה ועבודה והשלכתו לכלבים (עפ"י משנה לעיל יד. וחולין קל. כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדשן... חוץ מן הבכור... ובפרש"י [ובפשוטו יש לפרש על ההלכות שברישא, ולא רק על פדיון]. וכן מוכח בחולין עז ורמב"ם בכורות ד, י לענין חיוב קבורה. וכן לענין גיזה ועבודה מבואר במשנה (מא). בטומטום ואנדרוגינוס לר"ש דהוי בע"מ ואינו נגזז ונעבד. וכן מבואר ברמב"ם מעילה א, ט. וכן מוכח מדברי הרמב"ן בהלכותיו גבי נדמה לסוס שדינו כספק בכור ואסור בגיזה ועבודה, הגם שהוא בע"מ מלידה).

דף כח

מא. א. שחט את הבכור טרם הראה מומו לחכם – מה דינו?

ב. מי שאינו מומחה וראה את הבכור ושחטוהו על פיו – מה דינו ודין הבהמה?

ג. מומחה שהתיר את הבכור בטעות – מה דינו?

א. השוחט את הבכור ואח"כ הראה מומו לחכם והלה קבע שהמום קבוע; אם היה המום בדוקין שבעין – הבכור אסור, שמום זה עלול (כן מסקנת הגמרא) להשתנות לאחר מיתה, ושמא נשחט בעודו תם ונאסר. היה זה מום בגוף שאינו משתנה לאחר מיתה; רבי יהודה מתיר ורבי מאיר אוסר – קנס על שלא הראהו לחכם תחילה.

התוס' והרא"ש פסקו כרבי יהודה. ואילו בה"ג בעל השאלות והרמב"ם פסקו כרבי מאיר. עוד דנו הראשונים, כשאדם אחר שחט וסבור שחכם התירו – האם אסרו גם בכגון זה (ערש"י ביצה רז: הל' בכורות לרמב"ן).

ב. מי שאינו מומחה ונשחט הבכור על פיו – הבכור ייקבר [בדוקין שבעין – לדברי הכל. ובשאר מומין – לרבי מאיר] וישלם מביתו.

ואין משלם דמי הבהמה כולה אלא חציה (כך תקנו חכמים, שהרי לא הפסידו בודאות, שמא לא היה חכם מתירו). ובבהמה דקה – משלם רביע, משום גזרת מגדלי בהמה דקה.